

BANJŠKA PLANOTA — ARHEOLOŠKA TERRA INCOGNITA?

FRANC TRUHLAR

Ljubljana

Banjška planota, s povprečno nadmorsko višino 600—700 m, meji na doline Soče, Idrijce in Trebuše, na južni strani pa na Trnovski gozd. Prečkajo jo pomembnejše ceste: Gorica—Solkan—Grgar—Čepovan—Most na Soči; pri Dragi se ta cesta odcepi na eni strani proti Dolenji Trebuši, na drugi pa proti Gorenji Trebuši. Grgar—Bate (odcep na Sveto)—Banjšice, z odcepi čez Kanalski vrh proti Kanalu; čez Kal in Levpo proti Avčam in čez Lokovec na Čepovan. Iz Kala pelje še stranska pot čez Lom na Most na Soči.

Pomembnejša naselja Banjške planote so: Grgar, Grgarske Ravne, Bate, Banjšice, Kal nad Kanalom, Kanalski vrh, Levpa, Lokovec (Gor., Dol.), Čepovan (Gor., Dol.).

Banjška planota meji na arheološke postojanke južno od Solkana v goriško-vipavskem območju, na postojanke v dolini Soče z veliko arheološko aglomeracijo v Mostu na Soči, na postojanke v dolini Bače in Idrijce, na Šentviško goro s Cerknim in antičnimi utrdami na Vojskem in Novi Oselici. Edino doslej ugotovljeno arheološko najdišče na planoti je Grgar. V njegovi bližini je odkril Marchesetti prazgodovinsko gradišče (*Castellieri* [1903] 91 in 135), v kamnolomu ob cesti v Čepovan pa so l. 1889 med skalami odkrili zakladno najdbo 17 bronastih srpov, spravljenih zdaj v Museo civico v Gorici (*MZK* 16 [1890] 137 s; *MAG W* 21, 1891 [11]; *LMS* 1890, 129).

Grgar leži v nm 286 m nad prazgodovinsko-rimsko postojanko Solkan (Gorica), čigar utrdbe so obvladovale prehod v soško in čepovansko dolino. Je izhodišče ceste proti Banjšicam in Čepovanu. Dejstvo, da so našli bronasti depo srpov ob cesti v Čepovan, nakazuje uporabo te ceste že v prazgodovinski dobi in bi potemtakem predstavljala vzhodno povezavo goriškega s tolminskim območjem, pa tudi zvezo čez Cerkno s Kranjem. Tudi za uporabo te ceste v rimski dobi govori več okolnosti. Težko si je namreč predstavljati, da bi bilo goriško okrožje komunikacijsko povezano z idrijskim (ki arheološko tudi še ni raziskano) in dalje s kranjskim le po velikem ovinku po dolini Soče čez Most na Soči (Tolmin). Krajšo zvezo s Solkanom bi predpostavljala tudi strateška situacija rimske zapore v Novi Oselici in nad Vojskim ter verjetno še katere v tem območju. Na morebitno rimsko utrdbo ob tej cesti utegne opozarjati tudi hrib z značilnim imenom Lašček, 1069 m, nad Kalom. Že omenjeno gradišče pri Grgarju bi pa lahko zapiralo tudi prehod v Solkan.

Kot stare, verjetno že prazgodovinske poti na Banjški planoti, bi prišle v poštev sledeče pomembnejše: Grgar—Ravne—Bate (Sveto)—Banjšice (Trušnje, Mrčinje)—Kal nad Kanalom—Levpa—Avče in Banjšice—Kanalski vrh—Kanal. Tesén v dolini Soče med

Plavami in Solkanom pa naj bi bila obšla pot čez Zagoro, Zagomilo in Grgar. Domnevno bi bile te ceste v rabi tudi še v rimskem obdobju.

Na staro naseljenost Banjške planote opozarjajo tudi stara imena krajev, ledin in višin. Ta prihajajo do izraza predvsem na sledečih naselbinskih področjih: Grgarski okoliš z že omenjenim bronastodobnim najdiščem in gradiščem ter z župno cerkvijo s patrocinijem sv. Martina in romansko osnovo. Širše območje Banjšic, po katerih je dobila planota ime in ki se imenuje tudi Banjšice sv. Duha. Sv. Duh pa se pojavlja večkrat tudi kot star patrociniij, zlasti na višinah. Med naselji Bate, Sveto in Ravne se dviga 800 m nm. gora Sv. Lovrenc, z ruševinami cerkvice. Sv. Lovrenc je znan zavetnik refugijskih (zatočiščnih) postojank. Za refugij na Banjški planoti govori več starih patrocinijev (staro cerkveno področje?) in zavarovana lega nad močno naseljeno goriško-vipavsko ravnino, ki je bila v dobi preseljevanj na prehodu v Italijo zelo izpostavljena invazijskemu pustošenju. Za ta okoliš so značilna tudi imena, kakor Sveto, ki je morda v zvezi s sakralnim objektom na hribu Sv. Lovrenc in več krajevnih imen predсловenskega izvora (npr. Bate, Baske, Lohka, ledinsko ime Gomila, Zagomila, Murovec, stara višinska poimenovanja in ruševine cerkvic).

Staro obeležje kaže tudi Kal nad Kanalom, ki leži z Levpo ob cesti iz Banjšic v Avče in Ročinj. V Kalu je župna cerkev s starim patrocinijem sv. Jurija, ki ima močno rimsko-vojaško oznako. Pogosto ga srečujemo v zvezi z antičnimi utrjenimi postojankami. Za okoliš Kala nad Kanalom je značilen še vrh Veliki Ščur, 814 m, poimenovan verjetno po patrociniju sv. Jurija v Kalu, dalje starejši patrociniij sv. Tomaž in zaselek Hum. Za Levpo je značilno krajevno ime in patrociniij župne cerkve sv. Štefan.

Staro obhodno pot Plave—Grgar—Solkan označujejo toponimi Zagomila, Vodice in Slatina. Stari patrociniiji na pomembnejših krajih Banjške planote so še: sv. Mihael, domnevno pred sv. Marijo na Sveti gori (Skalnici, 682 m), sv. Peter v Lokovcu, sv. Janez Krstnik v Čepovanu in sv. Anton op. na Kanalskem vrhu.

Za staro naseljenost Banjške planote govori poleg že naštetih indicij tudi njena geografska lega v neposredni bližini vrat v Italijo, njena mejitev na staro cestno omrežje, predvsem pa njena lega v sklopu pomembnih arheoloških aglomeracij, ki jo obkrožajo.

DAS HOCHPLATEAU VON BANJŠICE, EIN ARCHÄOLOGISCHES BRACHLAND

Zusammenfassung

Der Verfasser legt eine summarische archäologisch-topographische Uebersicht des zwischen den Flüssen Isonzo, Idrija und Trebuša liegendes Gebietes vor und wirft anbei etliche noch zu lösende Fragen auf, zum Beispiel Verkehrsrichtungsmöglichkeiten in archäologischen Epochen (unter Berücksichtigung des archäologisch reichen Nachbargesbietes), vorschlawische Ueberreste in der Toponomastik, »alte« Kirchenpatrone usw.